

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.С. СТЕФАНІКА

На правах рукопису

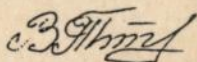
ЯЛОВИК Володимир Трохимович

**ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

13.00.01. — теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Івано-Франківськ — 1996

№ 35.692

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Волинському державному університеті імені Лесі Українки

Наукові керівники — доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Нісімчук Андрій Сергійович

— кандидат педагогічних наук, доцент
Бузюн Олександр Іванович

Офіційні опоненти — доктор педагогічних наук, доцент
Пристуна Євген Никодимович

— кандидат педагогічних наук, доцент
Падалка Олег Семенович

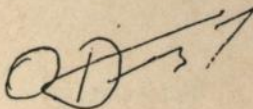
Провідна установа — Національний університет імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться 24 жовтня 1996 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої Вченої Ради К. 09.03.01 у Прикарпатському університеті ім.В.С.Стефаника за адресою: 284000, м.Івано-Франківськ, вул.Шевченка, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету ім.В.С.Стефаника.

Автореферат розісланий "20" вересня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Pera O.C.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00760040 (H)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, спрямованого на національне відродження, існує необхідність подальшого удосконалення діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл, на яких покладено завдання розвитку і формування творчого потенціалу особистості учня.

Одним із пріоритетних завдань реформування освіти є забезпечення органічної єдності навчання, виховання і розвитку цілісної, гармонійної, всебічно розвиненої особистості, а також запровадження освітніх рівнів “спеціаліст”, “бакалавр”, “магістр”, що істотно підвищують ефективність професійного відбору тих, хто має здібності до науково-педагогічної діяльності у сучасних умовах.

Ці завдання ставлять і нові вимоги до підготовки вчителів у системі вищої освіти, в тому числі і до вчителя фізичної культури, оскільки фізична культура людини є складовою частиною загальнолюдської, основою і фактором формування особистості.

Праця спортивного педагога спрямована на організацію навчально-пізнавальної та оздоровчої діяльності підростаючого покоління, вирішення нових завдань по формуванню рис, гідних людини нової доби. Такі завдання вимагають від фахівця розвитку спеціальних педагогічних здібностей, пов'язаних з психологічними властивостями, від яких залежить успішність індивідуальної творчої діяльності.

Реалізація вимог до всебічного виховання особистості майбутнього спеціаліста можлива лише тоді, коли у процесі підготовки спортивних педагогів будь-якої спеціалізації будуть враховані індивідуальні особливості і потенційні можливості індивіда. Саме тому одним із перспективних шляхів удосконалення процесу професійного становлення студентів педагогічного вузу є індивідуалізація процесу

навчання, яка передбачає використання і формування особистісних якостей і здібностей виконавців.

Специфіка педагогічної кваліфікації майбутнього спеціаліста фізичної культури зумовлює необхідність оволодіння професійними вміннями, навичками як загальнопедагогічними, так і такими, що мають специфіку і відображають багатокomпонентну творчу діяльність учителя фізичної культури, що відображено в класифікаторі спеціальностей, затверджених науково-методичною комісією Міністерства освіти України.

Про педагогічні здібності вчителя і їх важливість у вихованні дітей писали видатні педагоги і вчені: А.Дістервег, П.Ф.Лесгафт, К.Б.Ушинський, Л.М.Толстой, А.С.Макаренко, О.В.Сухомлинський.

Їхні ідеї були застосовані у ХХ столітті при психологічній розробці теорії діяльності (О.М.Леонтьєв, Б.М.Ломов, С.Л.Рубінштейн та ін.) та сутності і структури педагогічної діяльності (Н.В.Кузьміна, В.А.Крутецький, Г.С.Костюк, Д.Ф.Ніколаєнко, В.О.Сластьонін, А.І.Щербаков та ін.), на основі яких розвиваються наукові підходи до формування умінь і здібностей учнів.

Фундаментальні проблеми розвитку здібностей розглядаються в роботах Б.Г.Ананьєва, І.Н.Галактіонова, О.Г.Ковальова, О.М.Леонтьєва, В.М.Мясіщева, К.К.Платонова, С.Л.Рубінштейна, В.О.Сластьоніна, Б.М.Тєплова, А.І.Щербакова; питанням розвитку педагогічних здібностей велику увагу приділяли Т.А.Артем'єва, Ф.Н.Гоноблін, В.А.Крутецький, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьміна, Д.Ф.Ніколаєнко, Л.М.Ніколаєнко та ін.

Зміст окремих аспектів формування загальних і спеціальних здібностей студентів розкрито в дисертаційних дослідженнях Л.Т.Асатрян, А.В.Волкова, А.Г.Графа, М.Г.Демидова, І.В.Карташинської, О.Г.Лойкова, В.Я.Теклюк, В.В.Шишлакова.

Питанням удосконалення професійної діяльності майбутніх учителів присвячені дослідження, які спрямовані на вивчення окремих груп

професійних педагогічних здібностей (О.В.Петунін, М.І.Станкін, А.І.Щербаков).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що підвищення ефективності професійної підготовки залежить від умов формування у майбутніх учителів спеціальних педагогічних здібностей, які обумовлені наявністю системи дидактичних знань, умінь і здібностей (Ю.К.Бабанський, В.О.Сластьонін).

Науково-педагогічні праці, присвячені підготовці вчителів фізичної культури та розвитку у них педагогічних здібностей (О.В.Петунін, М.І.Станкін, А.В.Цьось), свідчать про те, що проблема формування провідних здібностей у майбутніх спортивних фахівців ще не стала предметом спеціальних досліджень. У програми педвузів не закладені умови, які б дали змогу здійснити таку підготовку, не визначені зміст та методи розвитку у студентів провідних педагогічних здібностей.

Актуальність і недостатня наукова розробка проблеми зумовили вибір теми даного дослідження: "Формування педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури".

Об'єкт дослідження — професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури.

Предмет дослідження — психолого-педагогічні умови формування провідних педагогічних здібностей у студентів факультету фізичної культури.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити форми, шляхи і методи формування провідних педагогічних здібностей та розробити організаційно-методичну систему професійної підготовки вчителя фізичної культури.

Гіпотеза дослідження — формування провідних педагогічних здібностей учителя фізичної культури в процесі його професійної підготовки стане більш ефективним, якщо в основу навчального процесу буде покладено організаційно-методичну систему, яка передбачає поетапність формування спеціальних педагогічних

здібностей студентів, варіативність форм навчання, широкий аспект активних методів навчання, а також при реалізації педагогічних умов: розробки спеціальних завдань з навчальних дисциплін; врахування індивідуальних можливостей студентів при формуванні спеціальних здібностей; активізації самостійної роботи студентів, спрямованої на професійне самоудосконалення та самореалізацію їх особистості.

Мета і гіпотеза визначили завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасний стан проблем в теорії і практиці вищої педагогічної освіти.
2. Визначити структуру педагогічних здібностей вчителя фізичної культури.
3. Розробити й апробувати організаційно-методичну систему формування провідних педагогічних здібностей в умовах вузівського навчання.
4. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови, які забезпечують підвищення ефективності розвитку педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали положення про структуру педагогічної діяльності та закономірності формування педагогічних здібностей (Ф.Н.Гоноблін, Н.В.Кузьміна, Д.Ф.Ніколаєнко), системний та діяльнісний підходи до формування особистості майбутнього вчителя (В.А.Крутецький, Л.К.Ковальов, С.Л.Рубінштейн, А.Н.Леонтьєв, О.В.Скрипченко).

Методи дослідження: теоретичний аналіз психологічної, педагогічної та навчально-методичної літератури; анкетування, спостереження, констатуючий та формуючий експерименти; експертна оцінка та самооцінка, методи математичної статистики.

Дослідження проводилось у Волинському державному університеті ім. Лесі Українки на факультеті фізичної культури. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 100 студентів і 100 вчителів загальноосвітніх шкіл.

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі (1988-1990 рр.) було опрацьовано філософську і психолого-педагогічну літературу з проблеми, визначено ступінь її вивчення, сформульовано робочу гіпотезу, мету, основні завдання та методи дослідження.

На другому етапі (1991-1992 рр.) було розроблено професіограму вчителя фізичної культури, визначено критерії та рівні сформованості провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів, опрацьовано методику їхнього дослідження, проведено констатуючий експеримент, розроблено організаційно-методичну систему виховання провідних здібностей у студентів.

На третьому етапі (1993-1995 рр.) було розроблено та апробовано систему педагогічних умов успішного формування провідних педагогічних здібностей у студентів, підведено підсумки формуючого експерименту, зроблено висновки та рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні структури педагогічних здібностей учителя фізичної культури, яке включає характеристику провідних та допоміжних здібностей, у визначенні критеріїв і показників сформованості педагогічних здібностей та встановленні на їх основі рівнів розвитку провідних здібностей (високий, середній, низький). У відповідності з ними складено варіанти індивідуальних завдань та застосовано активні методи навчання.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати доповнюють положення педагогічної психології про структуру педагогічних здібностей учителя фізичної культури та умови їх успішного формування у процесі професійної підготовки вчителя, серед яких у стосунках між викладачами і студентами має бути сприятливий емоційний клімат. Розроблення спеціальних завдань з навчальних дисциплін, що спрямовані на розвиток дидактичних здібностей; удосконалення програми формування професійних умінь у системі навчально-педагогічної практики; розроблення навчально-

пізнавальних завдань на час навчання і педпрактики; врахування індивідуальних можливостей студента з різних предметів навчання, видах фізичного виховання і суспільної роботи.

Особистий внесок автора полягає у розробці організаційно-методичної системи формування провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури в умовах вузівського навчання.

Практичне значення: розроблено комплекс спеціальних завдань, спрямованих на поетапне формування провідних педагогічних здібностей, які можуть бути використані у навчальному процесі педагогічних вузів та на курсах підвищення кваліфікації вчителів.

На основі дослідження розроблена програма для студентів педагогічних вузів “Легка атлетика з методикою викладання” (у співавторстві), яка затверджена методичною радою Міністерства освіти України.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, використанням комплексу методів, які відповідають меті та завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів експерименту.

На захист винесено:

Структуру педагогічних здібностей учителя фізичної культури, яка включає характеристику провідних (спостережливість, дидактичні, організаторські, експресивні, психомоторні) і допоміжні (потенційні, почуттєві, академічні, комунікативні, конструктивні, перцептивні, науково-дослідницькі, особистісні, гностичні, сугестивні, мобілізаційні, мовленнєві) здібності.

Психолого-педагогічні умови, ефективності формування провідних педагогічних здібностей та удосконалення професійної підготовки вчителя фізичної культури: виконання студентами диференційованих завдань з фахових дисциплін, по курсах, які передбачають поетапність формування провідних педагогічних здібностей;

- врахування індивідуальних можливостей студента з різних предметів навчання; видів фізичного виховання і громадської роботи;
- активізація самостійної роботи студентів, спрямованої на їх професійне самовдосконалення та самореалізацію особистості.

Організаційно-методична система навчального процесу, яка сприяла ефективному формуванню провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів. Вона передбачає:

- поетапне формування спеціальних педагогічних здібностей;
- варіативність організаційних форм навчання;
- використання активних методів навчання.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на факультеті фізичної культури Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Результати дослідження були виголошені на Міжнародній науково-практичній конференції “Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників” (м.Бар, 1993 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Здоров’я і освіта” (м.Львів, 1994 р.); на I-й Республіканській конференції “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні” (м.Луцьк, 1994 р.); та науково-практичних конференціях викладачів Волинського університету (1990-1995); на курсах підвищення кваліфікації вчителів в обласному інституті удосконалення вчителів (1989-1995 рр.). Теоретичні положення, результати дослідження та методичні рекомендації відображені в 13 публікаціях автора.

Структура дисертації: дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об’єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання роботи, основні етапи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, розг-

лянуто основні положення, що виносяться на захист, а також викладено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі “Формування педагогічних здібностей у студентів як психолого-педагогічна проблема” розкрита сутність понять “здібності” і “педагогічні здібності”; проаналізовані психолого-педагогічні і психолого-фізіологічні положення, пріоритетні для нашого дослідження; систематизовані сучасні підходи науковців до розвитку загальних і педагогічних здібностей студентів у навчально-професійному навчанні. Окрім того, узагальнено передовий досвід педагогів фізичної культури, розглядається діяльнісний підхід у навчанні майбутніх учителів, визначено зміст і структурні компоненти провідних та допоміжних педагогічних здібностей і розроблена відповідна структура педагогічних здібностей.

З метою науково-теоретичного аналізу і визначення суті педагогічних здібностей було розглянуто і використано загальнопедагогічні концепції здібностей, в результаті чого сформульовано вихідні поняття, які фокусують окремі аспекти та властивості досліджуваного феномена.

Професійно педагогічна діяльність вимагає від учителя фізичної культури певної системи і послідовність дій, які взаємопов'язані між собою і утворюють своєрідну психологічну структуру. Встановлено, що діяльність є більш результативною тоді, коли структура особистості вчителя відповідає структурі діяльності. Такий збіг можливий лише тоді, якщо вчитель володіє тими педагогічними здібностями, яких вимагає педагогічна діяльність спортивного педагога. При цьому здібності необхідно розуміти як індивідуальні психічні властивості, які розкриваються і розвиваються в процесі творчої діяльності.

Сучасний стан розвитку психолого-педагогічних досліджень пропонує широкий спектр визначення поняття “здібності” (загальні) і “педагогічні здібності” (спеціальні). Ми погоджуємося з тими науковцями, які розглядають здібності у контексті людської діяльності

(Б.Г.Ананьев, О.М.Леонтьев, В.М.Мясищев, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн та ін.).

Праці вищеназваних авторів дають можливість з'ясувати поняття загальні і спеціальні здібності. До загальних здібностей вони відносять таку систему індивідуально-вольових особливостей, яка забезпечить відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями і в здійсненні різних видів діяльності. При такому визначенні здібностей вони ставлять питання про те, що успішно виконувати який-небудь вид діяльності людина зможе краще тоді, коли вона володітиме не окремою здібністю, а декількома, яку характеризують дану особистість. Ці здібності існують у розвитку, вони є незмінними властивостями людини, їх формування і розвиток можливий тільки в діяльності.

Існує багато визначень педагогічних здібностей. Ми погоджуємося з тими дослідниками, які розглядають педагогічні здібності у контексті загальних здібностей людської діяльності (Ф.Н.Гоноблін, І.А.Зязюн, Н.В.Кузьміна, В.А.Крутецький, Н.О.Левітов, Д.Ф.Ніколенко, О.В.Петунін, М.Й.Станкін та ін.). Праці цих авторів дають можливість з'ясувати основні компоненти педагогічних здібностей, розкривати сутність педагогічної діяльності історично вироблених педагогічних надбань педагогів, їхню справжню цінність з точки зору єдиного об'єктивного критерію — всебічного розвитку особистості.

Н.Д.Левітов уперше подає педагогічні здібності як якості особистості, що відносяться до різних сторін особистості вчителя і мають відношення до його розумової діяльності.

Багато дослідників і практиків у час організації розвитку педагогічних здібностей поділяють якості особистості, які зумовлюють успішну роботу педагога на педагогічні здібності та інші якості. Всі ці якості (воля, характер) і педагогічні здібності (мова вчителя, його організаційні здібності, здібності до навчання, до виховання та ін.).

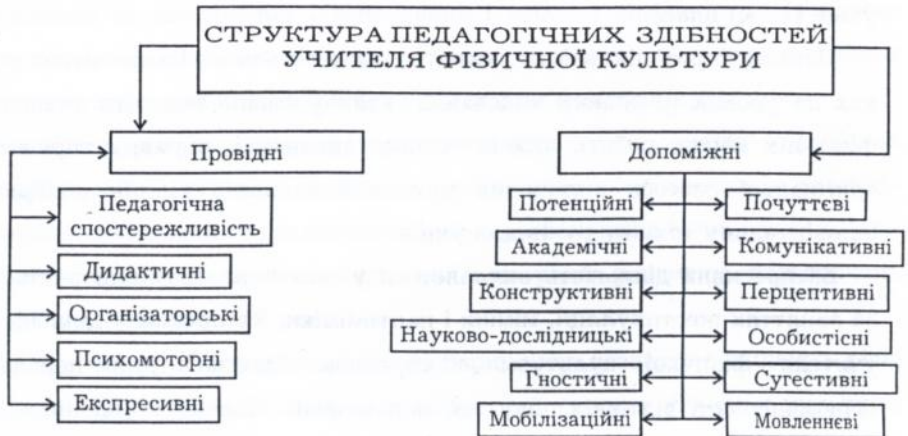
Отже, якості особистості становлять фундамент, передумову розвитку педагогічних здібностей, а також кінцевий, найвищий результат життєдіяльності окремого індивіда.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях діяльність вчителя постає як різновид творчої, а отже професійної діяльності (Т.А.Ільїна, Г.С.Костюк, С.В.Недбаєва, А.І.Щербаков та ін.), специфічною особливістю якої є те, що вона відбувається в умовах живого та безпосереднього спілкування вчителя з учнями, самоосвіти, самовдосконалення. У педагогічній роботі здібності виконують функцію соціально-комунікативного забезпечення виховного процесу. Тому необхідною умовою ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури є установка на розвиток у студентів особливих умінь і здібностей. Вимога щодо формування у спортивного педагога спеціальних здібностей втілено в положеннях та практичній діяльності В.В.Клименка, О.В.Петуніна, М.Й.Станкіна. В працях цих авторів відзначено, що вчитель фізичної культури повинен володіти значним комплексом спеціальних професійно-ділових якостей, основними з яких є: володіння методикою фізичного виховання і наявність провідних педагогічних здібностей.

Аналіз спеціальної літератури з психології та фізіології, позицій і положень, яких дотримувалися діячі науки та спорту, дає змогу визначити педагогічні здібності вчителя фізичної культури як органічну й істотну частину його якостей, що відображає сукупність спеціальних якостей і знань, вироблених педагогами, які реалізуються в навчально-виховному процесі. У зв'язку з цим визначено зміст і структуру педагогічних здібностей, що необхідно формувати у студентів педвузу.

Змістовні характеристики компонентів педагогічних здібностей сприяли розробленню анкет для проведення дослідження висококваліфікованих учителів фізичної культури з метою визначення провідних та допоміжних здібностей, які мають важливе значення для спеціаліста фізичної культури. В анкетуванні взяли участь: учителі вищої кате-

горії (35 чол.), старші вчителі (30 чол.), вчителі-методисти (21 чол.) та вчителі-відмінники народної освіти (14 чол.). Проведене анкетування у Волинській та Рівненській областях дозволило з'ясувати розуміння ними провідних і допоміжних здібностей учителя фізичної культури.

У педагогічній діяльності вчителя фізичної культури провідними здібностями чітко виділяються педагогічна спостережливість, дидактичні, організаторські, психомоторні, експресивні. Усі ці здібності завжди виявляються в навчальному і виховному процесі в єдності і взаємодії.

Педагогічна спостережливість учителя полягає в умінні спостерігати за учнями, коли вони виконують завдання і визначити індивідуальні особливості станів, потенційних можливостей, щоб скерувати їх на самостійне засвоєння знань, умінь та самовдосконалення.

Дидактичні здібності учителя фізичної культури полягають у повсякденній навчальній роботі, в її плануванні і організації, в доборі ефективних методів і засобів навчання, у відповідності до вікових особливостей учнів, у пошуках шляхів активізації розумової діяльності школярів.

Педагогічна діяльність є організаторською діяльністю, що здійснюється в різноманітних видах організації навчально-виховного процесу: організація умов навчання і виховання, планування, проведення і перевірка його успіхів, організація навчальної і позакласної роботи, різноманітних видів виховання, організація громадської діяльності учнів і своєї власної.

Психомоторна діяльність учителя здійснюється в різноманітних рухах на уроках фізичного виховання: кваліфіковано володіти технікою фізичних вправ, робити аналіз техніки виконання вправ; створювати оригінальні способи вирішення рухливих завдань; уміння підібрати індивідуальну техніку рухів для учнів.

Експресивна діяльність виявляється у повсякденному використанні на заняттях жестикуляції, міміки і пантоміміки. Експресивна діяльність учителя фізичної культури є образною “мовою” для передачі різноманітності відтінків почуттів, переживань, оцінок, ставленням до подій і явищ життя. Це досить важливо для нього тому, що емоційна виразність рухів, постави, обличчя створює естетику фізичної культури.

Навчання, облік і оцінка знань вимагають глибоких знань вікових й індивідуальних особливостей учнів, щоб досягти значно кращих успіхів при мінімальній затраті сил учителя і учня. Це є одним з основних положень оптимізації навчання і виховання.

Формування провідних педагогічних здібностей потребує створення у вузі певних умов для оволодіння студентами фізичної культури компонентами цих здібностей.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури та анкетування вчителів сприяли теоретичному обґрунтуванню педагогічних умов для організації експериментальної роботи по формуванню педагогічних здібностей учителя фізичної культури.

У другому розділі “Формування провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури” — обґрунтовується методика

констатуючого та формуючого експериментів, визначаються шляхи та засоби формування провідних здібностей, аналізуються результати апробації експериментальної технології.

У визначенні завдань констатуючого експерименту ми виходили з того, що формування провідних здібностей майбутнього вчителя спирається на початковий рівень знань і якостей особистості. Проведене оцінювання дозволяє з'ясувати рівень наявності розвитку провідних педагогічних здібностей майбутніх учителів фізичної культури.

Дослідження сформованості основних компонентів провідних здібностей у студентів здійснювалося за допомогою методики узагальнення незалежних характеристик, методу полярних балів і картки особистості. Методика дозволила виявити рівні розвитку педагогічних здібностей майбутніх учителів.

Проведення констатуючого експерименту дозволило виявити рівні розвитку у студентів провідних здібностей учителя фізичної культури. У зв'язку з цим виділяємо три рівні засвоєння: низький, середній, високий.

До низького рівня оволодіння ми відносимо студентів, які слабо володіють спостережливістю і активними методами навчання; виникають складнощі в організації навчально-виховної, спортивно-оздоровчої роботи; не володіють певними елементами жестикуляції; виконують вправи не виразно, малоемоційно; у них відсутній самостійний підхід до застосування нових засобів і методів навчання (92% — контрольній, 78% — експериментальних групах).

Середній рівень сформованості педагогічних здібностей відображає наявність певної системи знань, сталого інтересу до впровадження новизни у навчання, проведення організаційних заходів, вираженість елементів пантоміміки, певну виявленість індивідуального бачення дітей і певна наявність техніки виконання вправ (8% — контрольній, 22% — експериментальній групах).

Високий рівень оволодіння провідними педагогічними здібностями студентів ми визначаємо тоді, коли вони добре володіють спостережливістю; уміють впроваджувати елементи новизни у навчання; виразно, емоційно виконують жестикуляцію, елементи пантоміміки під час вивчення учнями вправ; розрізняють специфіку, особливості різних видів спорту, а також емоційно, гарно, досконало уміють показувати техніку виконання вправ.

Розробляючи педагогічні умови для формування провідних здібностей студентів, ми спиралися на принципи сучасної психолого-педагогічної науки: єдність свідомості і діяльності (здібності до педагогічної діяльності виявляються і формуються в навчально-професійній діяльності студента, в процесі оволодіння ним знаннями, вміннями на навичками педагогічної діяльності); двобічність навчального процесу (цілеспрямоване та організоване керування навчальною діяльністю студента та формування особистості студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності); основою формування особистості вчителя фізичної культури у вузі є активізація потреби професійного визначення, потреби у самореалізації особистості.

Виходячи з цих принципів дано можливість визначити й обґрунтувати зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні) умови розвитку провідних педагогічних здібностей майбутніх учителів фізичної культури. Розглядаючи об'єктивні умови як дійову систему, ми відносимо до них ті, що характеризують підготовленість викладачів до активізації самостійної діяльності студентів, до здійснення ними професійного самовизначення.

До об'єктивних умов ми віднесли поетапність формування компонентів провідних педагогічних здібностей студентів; розроблення спеціальних завдань з навчальних дисциплін по курсах, що спрямовані на розвиток дидактичних здібностей; варіативність організаційних форм навчальної діяльності; врахування індивідуальних можливостей студентів з різних предметів навчання, в різних видах фізичного вихо-

вання і суспільної роботи; розроблення комплексу навчально-пізнавальних завдань на час навчання і педпрактики; систему контролю за діяльністю студентів під час впровадження ними знань, умінь і навчаюк у навчально-спортивній та оздоровчій діяльності з дітьми, що дає можливість визначити рівень виявлення ними педагогічних здібностей.

До суб'єктивних умов ми віднесли якісні зміни, що визначають ступінь узгодження діяльності викладача і студента як суб'єкта навчального процесу. До них належать: завдання на активізацію загальних здібностей студентів, які є необхідною умовою розвитку провідних педагогічних здібностей; підвищення рівня активності студентів з самостійної роботи та самовиховання працездатності.

Дієвість визначених умов на формуючому етапі експериментального навчання забезпечувалася організаційно-методичною системою, що спрямована на розвиток провідних педагогічних здібностей студентів у процесі їхньої вузівської підготовки. Методичною основою стала розроблена нами експериментальна програма з певних навчальних курсів, яка передбачала завдання на розвиток педагогічних здібностей.

Дослідно-експериментальна робота складалася з 3-х етапів, на кожному з яких ставилося завдання поступово сформувати професійно значущі якості, було реалізовано особистісно-орієнтований підхід до розвитку компонентів провідних здібностей у студентів та досягнута професійна спрямованість їх особистості. Перший етап — експериментальна робота на II курсі; другий етап — на III курсі; третій етап — на IV курсі.

Формування провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури передбачає організаційний взаємозв'язок включених у експериментальний процес дисциплін “Теорія і методика фізичного виховання”, “Легка атлетика”, “Спортивні та рухливі ігри”, “Гімнастика”, “Плавання”, “Спортивно-педагогічне удосконалення”, “Підвищення спортивної майстерності”.

Контроль і оцінка за рівнем оволодіння компонентами провідних здібностей відбувалися під час навчальної та педагогічної практики, шкільного практикуму, індивідуальних занять, у секції підвищення спортивної майстерності та науковому гуртку. Основною формою контролю обрано модульний контроль із застосуванням різних способів усної і письмової перевірки завдань: індивідуальні співбесіди, самостійне оцінювання своїх навчальних можливостей; взаємоконтроль, участь у диспутах, засіданнях наукового студентського гуртка, контроль учителів і методистів.

Визначення об'єктивних і суб'єктивних умов і розробка організаційної системи розвитку здібностей дозволила нам формувати провідні здібності у студентів у ході навчального процесу, розпочавши в експериментальних групах на другому курсі.

Мета першого етапу експерименту полягала у створенні позитивної установки на розвиток певних компонентів провідних педагогічних здібностей. Вирішення цього завдання вимагало багатоаспектної діяльності викладачів вузу, спрямованої на розвиток професійної свідомості студента як здатності до самовиховання і формування провідних здібностей та теоретичних знань, потрібних для успішного розвитку якостей майбутніх вчителів.

Під час дослідження були використані активні методи навчання: проблемний виклад матеріалу, створення завдань з проблемними ситуаціями, розроблення карток-завдань, проведення бесід, дискусій, діалогів, використання дидактичних ігор.

Названі форми і методи сприяли активізації творчого мислення та наукових інтересів студентів, вироблення в них позитивного особистого погляду на проблему розвитку професійних якостей, що забезпечило динамічний характер навчального процесу.

Закріплення у майбутніх учителів установки на формування провідних педагогічних здібностей як професійно значущих якостей і контроль за самовихованням та самоудосконаленням відбувалися під

час практичних занять з спортивних дисциплін, в ході навчальної практики та проходження шкільного практикуму в школах міста Луцька.

Другий етап експерименту передбачав накопичення педагогічного досвіду, який становив єдність знань, умінь, навичок та педагогічних здібностей, потрібних для успішного виконання навчально-виховної роботи у школі.

Організаційно-методична і навчальна робота в цьому напрямку здійснювалася в умовах колективної та індивідуальної діяльності на заняттях з легкої атлетики, гімнастики, спортивних ігор, плавання, спортивно-педагогічного удосконалення, теорії і методики фізичного виховання, педагогічної практики.

Основними методами були: спостереження, порівняльний аналіз якості виконання вправ, творчі та імітаційні ігри, вправи. Крім того був використаний адаптований варіант активних методів навчання (рольові ігри, створення індивідуальних карток-завдань, використання звукових сигналів для контролю, демонстрації й аналіз схем, кінограм, виконання рухів мікромоторики), які сприяли формуванню в студентів уміння свідомо виробляти внутрішній контроль відповідно до мети та змісту формування педагогічних здібностей.

Контроль за самовихованням і самоудосконаленням в оволодінні компонентами провідних здібностей студентів здійснювався під час педагогічної практики вчителями фізичної культури, класними керівниками та методистами.

На третьому етапі експерименту відбувалося удосконалення компонентів провідних здібностей та творче застосування набутого педагогічного досвіду в практичній діяльності, що стало логічним продовженням попередніх етапів. Під час педагогічної практики, наближеної до професійної діяльності вчителя фізичної культури, виникли реальні мотиви до вдосконалення професійної підготовки. Оптимальними організаційними формами занять ми вважали

колективно-групові. У навчальній роботі були використані такі методи: імітаційно-моделюючі і ситуаційно-діагностичні, організаційно-навчаючі ділові ігри; самостійні творчі завдання, метод "Рефлексії". Самостійний вибір тематики, підготовка і проведення спортивно-композиційних вечорів стали узагальнюючою формою творчої діяльності, результати якої виявили рівень сформованості провідних педагогічних здібностей. Рівень досягнутих результатів самовиховання і самоудосконалення оцінювався колективно.

У ході дослідно-експериментальної роботи простежено динаміку рівнів сформованості компонентів провідних педагогічних здібностей протягом всього періоду навчання. Посеместрові і проміжні зрізи свідчили про неоднаковий рівень розвитку провідних здібностей у студентів по курсах і фіксували набутий досвід майбутніх учителів у конкретному обсязі опрацьованого навчального матеріалу.

Критеріями оцінки були змістовні характеристики оволодіння студентами компонентами педагогічних здібностей: по-перше, рівень спрямованості на професійну діяльність як показник готовності до розвитку особистої майстерності. По-друге, якість засвоєння теоретичних та методичних знань як показник сформованості теоретичної бази провідних педагогічних здібностей. По-третє, ступінь оволодіння компонентами провідних здібностей як показник методичного та практичного забезпечення професійної майстерності.

Методи діагностування дали можливість отримати дані (табл.1), які свідчать, що після проведення формуючого експерименту студенти експериментальної групи, мають вищий рівень сформованості провідних здібностей, а контрольної — нижчий від середнього майже по всіх компонентах. В експериментальній групі він зріс у середньому на 2,78 бали, в контрольній — 0,78 бали (за п'ятибальною шкалою).

Таким чином, аналіз результатів експериментальної роботи дозволив зробити висновок про ефективність запропонованої організаційно-методичної системи формування провідних здібностей учителя

фізичної культури і довів доцільність її використання в навчально-педагогічному процесі вузу.

Результати експериментальної роботи дають підстави зробити такі висновки:

1. Визначені поняття і структура педагогічних здібностей учителя фізичної культури, до якої входять провідні здібності — педагогічна спостережливість, дидактичні, організаторські, психомоторні, експресивні і допоміжні: потенційні, почуттєві, академічні, комунікативні, конструктивні, перцептивні, науково-дослідницькі, особистісні, гностичні, сугестивні, мобілізаційні, мовленнєві дають можливість розглядати їх як цілісну систему і складне динамічне утворення, що відображає рівень професійного розвитку особистості майбутнього вчителя.

Дослідження підтвердило, що формування педагогічних здібностей у майбутнього вчителя в умовах вищої педагогічної школи має бути єдиним навчально-виховним процесом, який забезпечує цілеспрямоване керівництво становленням особистості вчителя, зумовлює оптимізацію процесу підготовки до професійної діяльності, підвищує якість засвоєння спеціальних теоретичних і практичних знань, умінь та впровадження їх у практику.

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПРОВІДНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ДО І ПІСЛЯ ФОРМУЮЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ($M \pm m$)

№ п/п	Педагогічні здібності	До формуючого експерименту			Після формуючого експерименту			
		контр. гр.	експер. гр.	рівень	контр. гр.	рівень	експер. гр.	рівень
1.	Спостережливість	1,26	1,2	низький	2,16±0,02	нижче від середнього	4,66±0,09	високий
2.	Дидактичні	2,04	2,16	нижче від середнього	2,84±0,01	нижче від середнього	4,52±0,07	високий
3.	Організаторські	2,36	2,36	нижче від середнього	3,12±0,01	середній	4,62±0,07	високий
4.	Психомоторні	1,96	1,92	низький	2,7±0,01	нижче від середнього	4,42±0,07	високий
5.	Експресивні	1,08	1,1	низький	1,98±0,02	низький	4,5±0,09	високий

2. Завдання з формування провідних педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури необхідно розглядати в загальнодидактичній структурі дисциплін гуманітарної і спеціальної спрямованості, що веде до необхідності організаційно-методичного забезпечення навчально-професійної діяльності студентів у педагогічній та спортивній роботі в єдності.

3. Виявлені в дослідженні компоненти провідних педагогічних здібностей та педагогічні умови сприяють ефективному розвитку цих здібностей у професійно-практичній підготовці студентів, які передбачають: а) поетапне формування компонентів провідних педагогічних здібностей; б) розроблення спеціальних завдань з навчальних дисциплін по курсах, що спрямовані на розвиток дидактичних здібностей; в) врахування індивідуальних можливостей студентів з різних навчальних предметів, видів фізичного виховання і громадської роботи; г) розроблення комплексу навчально-пізнавальних завдань на час навчання і педпрактики; д) систему контролю за діяльністю студентів під час впровадження ними знань, умінь і навичок у навчально-спортивній та оздоровчій діяльності з дітьми; е) в стосунках між викладачами і студентами має бути сприятливий морально-емоційний клімат.

4. Проведене дослідження підтвердило припущення про те, що реалізація розробленої організаційно-методичної системи, яка передбачає:

- поетапне засвоєння студентами систематизованого навчально-теоретичного матеріалу;

- широкий спектр застосованих активних методів навчання;

- варіативне використання організаційних форм навчально-виховного процесу, і сприяє формуванню провідних педагогічних здібностей учителя фізичної культури в процесі його професійної підготовки.

Безсумнівно, проведені дослідження не вичерпує багатоаспектної проблеми формування педагогічних здібностей у студентів факультету

фізичної культури. Подальша перспектива полягає у вдосконаленні системи професійної підготовки студентів на основі єдності дисциплін загальнонаукового, психолого-педагогічного, медико-біологічного циклів; у пошуку шляхів підвищення майстерності викладачів вузу.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Легка атлетика з методикою викладання // Програма для педагогічних інститутів, для спеціальностей 02.03.00 "Фізична культура". — Київ, 1995. — 33 с. (у співавторстві).
2. Проблеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури // Матеріали XXXVII наукової конференції професорсько-викладацького складу інституту. — Луцьк, 1991. — С.232.
3. Сучасні вимоги до підготовки вчителя // Матеріали XXXVIII наукової конференції професорсько-викладацького складу інституту. Ч.ІІ. — Луцьк, 1992. — С.363.
4. Формування педагогічної спостережливості у тренерів // Матеріали Республіканської науково-методичної конференції "Актуальні проблеми фізкультурно-спортивних багатоборств України". — Луцьк, 1993. — С.110-111.
5. Педагогічні здібності тренера // Матеріали Республіканської науково-методичної конференції "Актуальні проблеми фізкультурно-спортивних багатоборств України". — Луцьк, 1993. — С.17-18.
6. Організаційні здібності вчителя фізичної культури // Матеріали XXXIX наукової конференції професорсько-викладацького складу інституту. Ч.ІІІ. — Луцьк, 1993. — С.584.
7. Розвиток педагогічних здібностей вчителя з використанням засобів фізичної культури // "Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників" Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Бар, 1993. — С.92-94.
8. Педагогічні здібності як проблема професійної майстерності вчителя фізичної культури // "Концепція підготовки спеціалістів

фізичної культури" в Україні" Матеріали I Республіканської конференції. — Луцьк: Надстир'я, 1994. — С.189-190.

9. Професійні здібності вчителя фізичної культури і їх особливості // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні / Матеріали I Республіканської конференції. — Луцьк: Надстир'я, 1994. — С.244-246.
10. Система педагогічних здібностей вчителя фізичної культури для керування здоров'ям школярів // Роль фізичної культури в здоровому способі життя / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ч.I. — Львів, 1994. — С.37.
11. Розвиток дидактичних здібностей у студентів, як спосіб використання нових форм фізичного виховання // Матеріали XII наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Ч.III. — Луцьк, 1995. — С.94.
12. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до роботи в умовах радіаційного забруднення // Формування особистості вчителя в умовах відродження духовності України / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Луцьк, 1995. — С.43-44.
13. Розвиток професійних здібностей вчителя фізичної культури у вузі // Актуальні проблеми фізичного виховання у вузі / Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ч.I. — Донецьк, 1995. — С.135.

Яловик В.Т. Формирование педагогических способностей у будущих учителей физической культуры. Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики, Прикарпатский университет им. В.С.Стефаника, Ивано-Франковск, 1996.

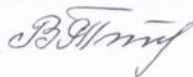
В работе установлена зависимость уровня мастерства учителя физической культуры от сформированности его педагогических способностей. Автором разработана организационно-методическая система развития ведущих педагогических способностей у студентов факультета физического воспитания, выявлен, научно обоснован и экспериментально проверен комплекс педагогических условий её реализации.

Yalovyk V.T. The Formation of Pedagogical Abilities of the Future Teachers in the Precess of Physical Culture. Manuscript.

The Dissertation on Competition for the Candidate's Degree of Pedagogics in Speciality 13.00.01 — Theory and History of Pedagogics, The Carpathian University after V.S.Stephanyk, Ivano-Frankivsk, 1996.

In this scientific work the dependence of the skill level of teacher of physical training on his pedagogical abilities are established. The author has worked out the organizational-methodical system of the development of the leading pedagogical abilities of the students of Physical Training Faculty: the complex of the pedagogical conditions of its realization has been revealed, scientifically substantiated and experimentally tested.

Ключові слова: педагогічні здібності, провідні здібності, професійна майстерність, структура педагогічних здібностей.

Підписано до друку 11.09.96 р. Об. 1,1. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тираж 100. Зам. 198. Безкоштовно.

Обласна друкарня. 263010. Луцьк, проспект Волі, 27.

439532

AB 35.692